

MIZOGINI POKUSNI TROZUBAC ZA IDENTITETE, PRAVA I SLOBODE

Venita Popović

Civilizacijski, vremenski i prostorno, svukuda nalazimo razbacane laboratorije identiteta, usko vezanih s pravima i slobodama: počnimo od američkog Juga. Oni kojima na želudac teško pada probaviti Faulknera, mogu se okrenuti laganijem štivu. Na primjer, romanu Kathryn Stocketts *Help*, po kome je Tate Taylor snimio istoimeni film s uspješnim izvedbama glumica Jessica Chastain (u ulozi Celie Rae Foote), Viole Davies (Aibileen Clark), Sissy Spacek (Mrs. Walters), Bryce Dallas Howard (Hillary "Hilly" Walters Holbrook), Octavie Spencer (Minny Jackson), Emme Stone (Eugenia "Skeeter" Phelan) etc...I roman i film prate gorku sudbinu afroameričkih sluškinja u Jacksonu, Missisippy, tokom šezdesetih godina i sveprisutne rasne segregacije. Doslovno crno-bijela ekipa udružila se da dočara kako je ženska potlačenost utrostručena. Odvojene od svoje djece pate kao dadilje bijelim derištima da bi ova kao odrasla ponavljala rasističke predrasude svojih majki i očeva. Trpe sadističke prakse i hirovitosti bijelih gospodarica da bi napokon doma 'predahnule' u bračnim krletkama iživljavanja vlastitih muževa. Iznova razaznajemo kako je američki duh i mentalitet u stanju i najsramnije epizo-

de svoje povijesti preobratiti u pobjedonosne političko-kulturne i kršćanske vrijednosti. I bez da uhodimo tok svijesti, jasno je kako je rasizam, ne samo na američkom Jugu, danas poražen i savladan samo iz perspektive slične onoj Faulknerova idiota Benji Compsona iz *Krika i bijesa*.

Uistinu su raznovrsni sirovi sastojci američkog *melting pot-a*, a ispačenja njegova ključanja mogu biti još bizarnija. Poslužimo se ponovo književno-filmskim osvrtom na ogoljelu stvarnost. *The Glass Castle* (*Dvorac od stakla*) drama je koja nadopunjuje *Tajni život kućnih pomoćnica* (ovaj put bez distributerske prevodilačke dosjetljivosti). Režirao ga je Destin Daniel Cretton po istoimenoj autobiografskoj prozi Jeannette Walls uz probranu glumačku ekipu koju čine Brie Larson, Woody Harrelson, Naomi Watts, Elle Anderson, Max Greenfield, Josh Caras, Charlie Shotwell, Iain Armitage, Sarah Snook, Sadie Sink, Olivia Kate Rice...

Autori prate šestočlanu siromašnu bijelu obitelj osuđenu na marginu, na rubu beskućništva: otac šašavi dobroćudni alkoholičar i majka autsajderica, zaljubljena u slikarstvo, tri sestre i brata koji svoju iskorijenjenost iz okrutnog kapitalističkog sustava kompenziraju pobunjenom ekscentričnoću i pustim snovima o sreći. Ispovjedno svjedočenje posve nevinih namjera na koncu je svjedočenje o kulturno-civilizacijskom barbarizmu. Tako je i s memoarskom građom g-đe Walls.¹ Nije uputno u dvorac od stakla puštati slona. Frustrirajuća pobunjenost, bila ona obiteljska ili individualna, usljed "zavađenosti s okolnostima" kapitalističkog monolita, odakle se za urbanu srednju i višu klasu izvlačila zaliha neprikosnovene moći, a potom ciljala na ono što je sama i prozvala *white trash*. Zato se s oba djela, knjigama i filmovima nastalim po njima, audiovizualno vješto upotpunjuje freska jedne druge, ne baš vidljive i glasne Amerike.

Iz oba ova primjera intimno i traumatično osjenčene povijesne plovidbe vidno je da se karakteristike civilizacijsko-kulturnog diverziteta u koordinatnom sistemu vrijeme-prostor ponajbolje razaznaju i dešifriraju ukoliko su sužene na obitelj, odnosno čak nutrinu njenih članova i članica. Podjednako se odnoseći i na muškarce i na žene, čime se opet znatno lakše stječe dublji

1 Rubricirala je za *New York magazine*, *Esquier USA Today* i nije bez razloga prva njena knjiga iz 2000. 'posvećena' kao *Dish: The Inside Story on the World of Gossip*.

uvid u cijelo društvo i njegove prevladavajuće vrijednosti. Naročito to vrijedi za zamjenske porodice: škole, bolničke sobe, zatvorske ćelije, vojarne, izbjegličke kampove, staračke domove, internate, popravne domove, raznorodna tajna društvanca, sekte, gangove iz kriminalnog miljea... Jer, koliko god da su nepouzdana pokusi sa socijalnim nasljeđivanjem u tijeku turbulentnih povijesnih događanja i kretanja toliko se ne da predvidjeti kad će na vrata istih tih obitelji, usred noći ili u pol bijela dana, zakucati *najneugodniji od svih, taj strašno neugodni gost – nihilizam*.² A one – obitelji - bile u rasulu ili na okupu, češće no što se pretpostavlja, bivaju zahvaćene ideološkim kratkovidostima, otrovane zabludama, zaražene vjerskim, rasnim, klasnim, rodno-polnim i drugim imenovanim i još neimenovanim predrasudama, isključivostima i netrpeljivostima.

Zygmunt Bauman će tu zamorenost kulture i istrošenost civilizacije vidjeti ovako: "Kako glavni likovi 'čvrste modernosti' u gomili napuštaju pozornicu ili su svedeni na poluneme uloge statista, a njihove zamene nevoljno se pojavljuju s bočnih strana, naši savremenici sebe pronalaze u ulogama u onome što bi se ispravno moglo nazvati, sledeći Hannah Arendt i, preko nje Bertolda Brechta, 'mračnim vremenima'. Povlačenje iz političkog i javnog života će postati, kako je Hannah Arendt (*Man in Dark Times*) proročki napisala, 'osnovni stav modernog pojedinca koji u svom otuđenju od sveta može istinski otkriti sebe samo u privatnosti i intimnosti susreta licem u lice'.³

2 Jer više ne stoji nijem pred vratima čekajući da se kao uljez provuče kako ga je davno Nietzsche prepoznao. Oslanjajući se na Zarathustrinog tvorca Umberto Galimberti bolno analizirajući upravo će progovoriti o njegovoj dobrodošlici kod mladih ljudi u suvremeno doba. Po argentinskom filozofu Miguelu Benasayag-u od koga italijanski mislilac preuzima naziv za svoje drugo poglavlje knjige *Neugodni gost - Nihilizam i mladi nedvojbena epoha je to afekata žalosti: "Kada je Zapad napustio pesimizam starih Grka – prema Nietzsche-u – samo su stari Grci bili tako snažni da su mogli gledati boli u lice – (Rođenje tragedije iz duha muzike)* bezrezervno se predao optimizmu judeo-kršćanske tradicije; ta je tradicija kako u vjerskoj varijanti tako i u laičkim varijantama nauke, utopije i revolucije gledala u budućnost poduprta uvjerenjem da je historija čovječanstva neizbježno historija progresa i dakle, spasenja."; U. Galimberti, *Neugodni gost*, edicija Missing Link, Zeničke sveske, BNP Zenica, Pedagoški fakultet 2013., prijevod s italijanskog jezika Mario Kopic

3 Zygmunt Bauman, *Fluidni život*, Mediteran Publishing, Novi Sad 2009. str. 74, s engleskog jezika preveli Siniša Božović i Nataša Mrdak.

* * *

Kad se 1347. u Europi, na Siciliji, iskrcala kuga, za tili čas, u periodu otprilike osam godina, prepolovila je njeno stanovništvo, od Italije do Irske i Rusije. Kako božjoj providnosti nije mogla natovariti krivnju za tu pošast, Crkva je snalazljivo, kao i uvijek, pronašla 'zgodnijeg' krivca i uprla prst u Jevreje. Poslije nečuvenog grijeha, raspeća Krista, optuženi su za još jedan nečuvan - kako su tobože trovali zdence s vodom. Naručitelji i dželati užasa nerijetko su čak samu pandemiju, iz niskih pobuda i kvarnih interesa, znali preduhitriti. Brže od crne smrti oni su Židove poubijali, razbaštinili i prognali, a Europi će ostati od tada 'zavidna zaliha' antisemitizma, potisnuta, ali izgleda nepotrošiva. Nadolazeće nacističko razdoblje će to na najjezovitiji način potvrditi.

Kako Michel Onfray ironično veli, parafraziramo, nakon što je na nezahvalna stvorenja, na svoju sliku i priliku, izručio biblijski potop, Bogu će to preći u naviku, pa kako je nakon kuge za Europu došlo studeno, gladno razdoblje, a "ponestalo" Jevreja, Crkva će pokazati iznova svoju inventivnost i pronaći novog krivca: žene. Lov na vještice trajat će na europskom tlu skoro do polovine 19. stoljeća. I onda opet, kad sve stane, europskom civilizacijskom nasljeđu ostaje impresivna nova zaliha - zaliha mizoginije. Analogija između nasljeđa širih društvenih zajednica i onih obiteljskih sama se nameće. Njihovi tragovi i učinci na pojedinc/k/e mogu biti siloviti i užasni. Ili, da izokrenemo Tolstojevu slavnu izreku o obiteljima, sa samog početka *Ane Karenjine*: "Sve srećne porodice liče jedna na drugu, svaka nesrećna porodica, nesrećna je na svoj način". Uz, dakako, enormno plaćanu cijenu: *Sve su obitelji jednako usrećene svojom nesrećom.*

Usudimo se ne skrenuti pogled sa tisuća raseljenih s Istoka, "poniženih i uvrijeđenih" iz Sirije, Iraka, Libije, Palestine, Afganistana, Pakistana. Svejedno je, naime, čime svoju 'svetu netoleranciju' na predziđu Europa kinduri – bodljikavom žicom ili brutalnim policijskim lovačkim ophodnjama, palicama ili karantenom. Međutim, zapanjuje kako prezir i gađenje spram nesretnih ljudi iskazuju balkanska etnički zakavgana plemena koja su prošla isto iskustvo tokom svojih sumanutih ratnih obračuna. Očito, kaša nehumanosti nije samo mađarski zapaprena niti turskom prijetnjom zaslađena.

Eksplozija ksenofobičnosti, mizantropije, sociopatskih i kriminogenih praksi i odnosa kuljaju iz procjepa *činjeničnog* i *vrijednosnog* i kod kulture i kod civilizacije. Ili, kako je to sarkastično primijetio Terry Eagleton: "Legendarna poruga Mahatme Gandhi-ja kada su ga upitali što misli o britanskoj civilizaciji – 'Mislim da bi to bila dobra ideja' – preokreće vragolasto iskliznuće od civilizacije kao činjenice ka civilizaciji kao vrijednosti. U jednom smislu, mučiti nekoga nije civilizacijsko ponašanje, ali u drugom smislu jeste, pošto se mnoge civilizacije time bave. Samo civilizovani ljudi mogu da postave štاپove plastičnog ekspolziva na dečja igrališta."⁴

* * *

Revolucionirajući nadu posred posvemašnjih nezdravih društvenih ambijenata i masovnih *bjekstava od slobode*, Erich Fromm raskrinkava shizofrena ustrojstva svijeta, ne samo kapitalističkog, koji funkcioniра na otužnom načelu da je čovjek čovjeku puko sredstvo u postizanju golih interesa i dvojbениh želja i zadovoljstava, a ne, nipošto i nikad svrha. Bez obzira u koji on ili ona civilizacijski kod bio ili bila smješten/a i u kom se povijesnom razdoblju odvijale te rodno-polne ko/relacije. Ali unatoč tome, nipošto ne slabi emancipatorski potencijal feminističkih teoretskih i pragmatičnih pokušaja i nastojanja da se nesnošljivo stanje stvari analitično mapira, razotkrije, suzbije i promijeni, jednako u intimnoj sferi kao i u javnom prostoru.

Kako je upozorila Hannah Arendt: *svijet nije nastanjen čovjekom nego konkretnim, običnim ljudima – čvorištima* nagonskog, osjećajnog i razumskog. Kako na polju intime – polnosti unutar partnerskih, bračnih i obiteljskih odnosa, tako i u gotovo svim javnim sferama i oblicima identitetnih nedorečenosti i prava iz njih proizišlih: radni odnosi, komunikacijski kanali i društvene mreže, religijske pripadnosti i običajne prakse, ideološko-politička rodna profiliranja, prisustva i moći u obrazovnim sustavima, znanstvenim i kulturnim djelovanjima i vrednovanjima, svijetu zabave, rekreacionih i relaksirajućih potreba i užitaka etc. Pogotovu tamo gdje je žena prvenstveno svedena i tretirana kao tijelo, a niti jedna zajednica, koliko god da je uobražena razinom kultiviranosti, ne jamči imunost na to.

4 Terry Eagleton, *Kultura*, Clio Beograd 2017., str.19, s engleskog jezika preveo Đorđe Krivokapić.

Do iste gorke spoznaje dolazi i Caroline Criado Perez na kraju uvoda u izvrsnu analizu u knjizi *Invisible Woman: Exposing Data Bias in a World Designed for Men*: "Pierre Bourdieu je 1977. (*Outline of a Theory of Practice*) napisao kako ono 'što je bitno se ne izgovara, jer i ne treba: tradicija šuti, ne samo o sebi kao tradiciji'. Bjelina i muškost su nečujne upravo stoga što se ne moraju vokalizirati. Bjelina i muškost su implicitne. One su neupitne. One se podrazumijevaju. A ta je realnost neizbježna za svakoga čiji se identitet ne podrazumijeva, za svakoga čije se potrebe i perspektiva rutinski zaboravlja... Pretpostavka da je muško univerzalno izravna je posljedica nedostatka rodno osjetljivih podataka. O bjelini i muškosti ne treba govoriti jer se o većini drugih identiteta nikad i ne govori. Ali muška univerzalnost je također i uzrok nedostatka rodnih podataka; pošto se žene ne vidi i ne pamti, pošto većinu svega što znamo čine podaci o muškarcima, ono muško se *nadaje* kao univerzalno. To vodi ka tome da se žene, polovicu svjetske populacije, pozicionira kao manjinu. S identiteom niše i subjektivnim stajalištem. U takvom okviru, žene su zaboravljene. Ignorirane. Izostavljene – iz kulture, iz historije, iz podataka. I tako, žena postane nevidljiva."⁵

Da bismo prozreli i raskrinkali porijeklo domino-nizova takvog maskulinog univerzalizma na suvremeno življenje ne treba se vraćati unatrag više od dva stoljeća. Jer, tvrdokorna činjeničnost falocentrično ustrojenog svijeta, privatnog i javnog, istrajava, uporno predstavlja i nameće se kao jedina, cjelovita istina i bogomdano stanje. Stoga i gotovo kastinski prenošena patrijarhalna razdražljivost na svaku kritiku i otpor takvom stanju, naročito na one koje su nepokolebljivo i duboko feministički intonirane.

I mada je povijesne tragične sudbe 'zahvalno suvislo' komparirati samo zarad retoričke ekspresivnosti, dakle, u govoru, jeziku, pismu, teško se oteti dojmu da su žene drugačije, ako ne kobnije i jezivije, obilježene od muškaraca u svim civilizacijskim sablaznima i mračnim zastranjenjima poput rasizma, antisemitizma, fundamentalizma, klerofašizma, etnošovinizma, ksenofobije... Dovoljno je u tim odsudnim situacijama predstaviti ih kao majke, supruge, kćeri, sestre pa da nas ono stravično prekrije i da zanijemimo...⁶

5 Caroline C. Perez, *Invisible Women*, Penguin Random House, 2019., str. 23, 24

6 O našoj nemoći pred tamnim sjecištima i raskrižjima ljudskog i destruktivnog bolno pripovjeda William Styron u romanu *Sofijin izbor*, po kom je Alan J. Pakula snimio istoimeni film, tim vje-

Kao da žensko kao takvo provocira i raspaljuje bolesnu imaginaciju nehumanih projekata, kako onih državno ozakonjenih, sustavno planiranih i provedenih, tako i onih navodno incidentnih. Patrijarhalni kod i mizogini nerv i dalje se tvrdoglavo opire i otima unatoč javnom raskrinkavanju.

rodostojinije i upečatljivije upravo stoga što da su takve mučne priče moguće, prethode fikcionalnom svijetu. Tako će jedna druga Sophia, stvarna Sophia Scholl, skupa s bratom Hansom, na kojeg je odbila svaliti krivnju za antinacistički aktivizam, glavom platiti otpor monstroznom režimu. 21-godišnja Sophie, zajedno s bratom i prijateljem Christophom Probstom, kao članica studentskog antinazi pokreta *Bijela ruža*, hapšena je na minhenskom univerzitetu 1943., optužena za izdaju i pogubljena 22. veljače iste godine na giljotini specijalno izrađenoj po Hitlerovoj narudžbi. O njenom i njihovom tragičnom skončanju 2005. Marc Rothemund po scenariju Frada Breinersdorfera snimiće film *Sophie Schol: Die Letzten Tage*. O skoro nemislivim konzekvencama zločinačkog uma – silovanjima i neželjenoj djeci, nadomak novog milenija, Jasmila Žbanić snimiće Grbavicu po istinitoj potresnoj priči Ajne Jusić, koja je svoje porijeklo doznala kao 15-godišnjakinja nakon čega se posvećuje borbi za zakonsko i društveno priznanje i vidljivost 'zaboravljene djece rata' kao kategorije civilnih žrtava. Tek naslutiti se da na kakve sve postratne traumatiziranosti i barijere od socijalnih odioznih banalnosti nailaze i s čim se sve sučeljavaju kad im je umjetnička intervencija još uvijek jedini prolaz i pristup svijetu i društvu koje ih diskriminiraju, stigmatiziraju i odbacuju.